

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ (СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджено особливості державної політики по відношенню до суб'єктів соціально-культурної сфери. Акцент зроблено на аналізі соціально-економічних аспектів державної політики в Україні. Особливу увагу приділено питанню підтримки суб'єктів сфери культури та освіти з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Розвиток культурно-освітнього середовища розглядається як безальтернативна умова формування у національному господарстві України ефективної соціально-економічної системи.

Ключові слова: культура, освіта, сфера, держава, політика, економіка, соціальний, розвиток, реформа, людина.

Постановка проблеми. В період здійснення Україною спроб побудувати ефективну соціально-економічну систему національного господарства, проблема державної підтримки розвитку суб'єктів сфери культури та освіти набуває для сучасної України **актуального значення**. Залишаючись одним з провідних чинників формування стратегії розвитку закладів сфери культури та освіти, держава контролює цей процес, залучаючи фінансові, технічні, нематеріальні ресурси для регулювання тактики та стратегії розвитку подібних закладів. Ціль діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування полягає у побудові ефективної соціально-економічної системи суспільства. В цій системі людина є основною і найвищою цінністю, а людський капітал – головним елементом національного багатства країни. Досліджуючи проблему багатства людського розвитку, Г. Волков акцентує, що «мірилом цього багатства виступає не тільки виробництво на душу населення, але і виробництво цієї самої душі» [5, с. 329]. Саме це «виробництво», формування ціннісних орієнтацій суспільства, виховання певного відношення людини до цілей свого життя здійснюється в суб'єктах сфери освіти та культури.

В основі людської природи лежить триіпостасна єдність. Людина – це біо-соціо-духовна істота, причому, «духовна складова визначає перші дві іпостасі людини, перебуваючи з ними в тісному взаємозв'язку» [7, с. 106]. Людина – це особистість, суб'єкт духовного, економічного та соціального життя, який формує в національній економіці суспільний попит і пропозицію, діє не тільки під впливом економічних факторів і не переслідує виключно економічні цілі, є носієм індивідуальних рис характеру і самооцінки, які безперервно трансформуються в процесі соціальних відносин, спілкування, індивідуальної та колективної трудової, освітньої, творчої та іншої діяльності. Нажаль, в сучасному українському суспільстві людина перетворюється виключно на засіб досягнення цілей, звужується усвідомлення її значущості як мети розвитку суспільства. Розвиток людського капіталу та найбільш повна реалізація людського потенціалу можлива за умови розвитку духовних, моральних якостей людини, але економічна доцільність сучасного українського ринку «пригнічує» значущість суб'єктів сфери освіти та культури, знижуючись приматом речовинно-економічної вигоди.

Найважливішим пріоритетом для держави є виховання у громадянина інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Особлива увага держави повинна бути приділена розвитку суб'єктів, що виховують в суспільстві сучасну освічену особистість, роблять із людини біологічної, людину соціально-духовну. Ця функція покладена на заклади освіти, культури та мистецтва, які виконують споріднені функції освіти та виховання.

Питання державної політики в сфері культури відображені в **роботах таких авторів** як Т. Абанкіна, О. Батіщева, І. Безгін, Ю. Богущкий, М. Бузмакова, Г. Волков, Г. Дутчак, М. Жулинський, О. Задихайло, Г. Задорожний, Н. Корнієнко В. Кремень, В. Малімон, О. Немчук, В. Петренко, О. Семашко, В. Шейко, Л. Яковенко та інших. Актуальні питання державної політики в сфері в Україні досліджують В. Андрущенко, І. Бех, М. Бурда, Ю. Гава, В. Друзь, О. Комарова, Є. Красняков, В. Кремень, О. Куклін, М. Швайко, Л. Шевченко та інші.

Метою статті є аналіз сучасних положень державної політики щодо розвитку соціально-культурного середовища в Україні, виявлення її специфічних рис по відношенню до суб'єктів

сфери культури та освіти. Досягненню мети роботи сприяв аналіз нормативно-правових актів та законодавчих документів відносно правового механізму регулювання організаційно-економічних відносин в соціально-культурній сфері, визначення напрямів оптимізації сучасної законодавчої політики держави в сфері культури та освіти. Джерельну базу дослідження доповнили нормативні акти українського законодавства.

Новий етап розвитку української державності дав поштовх появі інноваційних суспільних відносин, орієнтації на принципи ринкової економіки. Ці зміни вплинули на розвиток економічної системи держави, зокрема і суб'єктів сфери культури та освіти. Провідна роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку належить органам державної влади та місцевого самоврядування. Подібну роль не можна недооцінювати, бо занепад культурної сфери та освіти призводить до духовної деградації людини, що негативно впливає на розвиток трудового потенціалу держави.

Перебування сучасної соціально-культурної сфери у кризовому стані потребує розробки та формування такої моделі управління всіма задіяними ресурсами, яка б ґрунтувалася на взаємній співпраці між органами державної законодавчої та виконавчої влади, громадськістю та безпосередньо суб'єктами сфери культури та освіти. Подібна співпраця повинна базуватися на повній та безперервній взаємодії у вирішенні питань культурного розвитку, що відповідає специфіці культурної сфери і є важливою в умовах становлення громадського суспільства в Україні.

Ефективно побудовані організаційно-економічні відносини є важливою складовою ефективного функціонування закладів сфери культури та освіти. Кардинальні зміни в культурній та освітній сферах, які зумовлені ринковими, політичними, економічними та соціальними перетвореннями вплинули на розвиток старих та сприяли виникненню нових різноманітних суб'єктів культурної та освітньої діяльності, заснованих як на державній (комунальній) так і на приватній власності. Це призвело до кількісних та якісних змін у культурно-освітньому житті країни. Таким чином, виникла нагальна потреба в пошуку нових підходів до формування відповідних організаційно-економічних відносин в цій царині.

Звернемось до засад державної політики в сфері культури. Слід відзначити значну розбіжність у поглядах фахівців щодо напрямків державної політики у сфері культури. Дослідники виокремлюють такі підходи до її реалізації:

- Гіперболізаційний (представник – Дж. Дональд, Р. Ашер, М. Едвардс). Його прихильники стверджують, що внаслідок поширення глобалізаційних процесів, винайдення нових форм глобальної культури, поняття «національна культура» вже не відповідає сучасним соціокультурним реаліям та потребам суспільства. Культури взаємозбагачуються у глобальному діалозі, а ті культурні форми та елементи, що стають неспроможними виконувати свої функції, відживають та змінюються новими, більш придатними та корисними. Характерними є наголос на необхідності зменшення втручання держави в культурну сферу, наголошення на неефективності державного фінансування культурної діяльності.

- Скептичний (представники – А. Аппадурі, Е. Грін, С. Томпсон). Його прихильники стверджують, що в сучасних умовах роль держави у підтримці та стимулюванні розвитку культури не зменшується і не нівелюється, що необхідна протекціоністська політика держави у сфері культури і істотне збільшення державного фінансування сфери культури.

- Трансформаційний (представники Е. Гідденс, П. Джонс). Прихильники цього підходу відзначають падіння ролі держави та зростання ролі міжнародних внутрішньодержавних громадських організацій. На їх думку, лише міжнародні організації здатні підтримати та стимулювати розвиток національних культур [2].

Основи державної політики у сфері культури в Україні проголошено в Конституції України, в якій розвиток культури визначено як першорядне, різноманітне за своїм спрямуванням і характером завдання [13]. Діяльність у сфері культури здійснюється на професійній чи аматорській основі у порядку, визначеному законами України «Про культуру», «Про некомерційні організації та об'єднання» тощо.

Державна політика у сфері культури залежить від історичних, суспільно-політичних, економічних аспектів розвитку країни. Основні завдання цієї політики полягають у забезпеченні організаційно-економічних, фінансових та правових умов для створення, збереження та поширення культурних цінностей у суспільстві. Досягнення цих завдань не може проводитися без існування відповідного нормативно-правового поля і потребує залучення до сфери культури

широкого фінансового та організаційного ресурсу. Розробка проекту Закону України «Про культуру» велася з вересня 1999 р., коли відповідно до рішення Верховної Ради України було створено спеціальну робочу групу. Розроблений проект на початку липня 2000 р. був представлений на спільному засіданні Комітету з питань культури і духовності та Колегії профільного міністерства. Під час розгляду було внесено чимало зауважень, які врахувала робоча група, і згодом було опубліковано допрацьований проект [6]. Подібне явище мало великий резонанс та розгорнуло широку дискусію серед творчої громадськості, працівників сфери культури. Після численних доопрацювань та внесених змін проект Закону влітку 2004 р. було подано на розгляд Верховної Ради, однак він не розглядався, а тому був відкликаний. Довгий час основним складником правової бази для сфери культури вважалися прийняті в лютому 1992 р. «Основи законодавства України про культуру». Така ситуація зберігалась до 2011 р., коли, нарешті, Закон України «Про культуру» було ухвалено Верховною Радою. Однак, комплексних змін в соціально-культурній сфері країни не відбулось. А відсутність чітких державних програм підтримки не дає можливості для формування сприятливих соціально-економічних умов розвитку суб'єктів сфери культури.

Основними завданнями управління сферою культури нині визнаються: організація, створення, розповсюдження і популяризація творів літератури та мистецтва; забезпечення поширення інформації і пропаганди досягнень культури; збереження і використання культурних цінностей; охорона творів мистецтва і пам'яток культури; підвищення культурного рівня населення України; керівництво підприємствами, організаціями, установами і закладами культури; формування інтелектуальних, моральних і духовних якостей індивіда. Основи законодавства України про культуру визначають правові, економічні, соціальні, організаційні засади розвитку культури, регулюють суспільні відносини у сфері створення, поширення, збереження та використання культурних цінностей. Держава намагається створювати умови для збереження, відтворення та охорони культурно-історичної спадщини; естетичного виховання дітей та юнацтва; проведення фундаментальних досліджень теорії та історії культури України; розширення культурної інфраструктури села; матеріального та фінансового забезпечення закладів, підприємств, установ, організацій сфери культури. Проте, необхідність залучення великих обсягів інвестицій, субсидій та надання розгалуженої системи пільгового оподаткування, що в сучасних умовах є доволі складним та майже невирішеним завданням, гальмує реформи в цій сфері та спричиняє поглиблення системної кризи в соціально-культурній сфері.

Основними напрямками державної політики в сфері театрального мистецтва, бібліотечної та музейної справи є: забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для їх ефективної діяльності; підтримка і розвиток мережі театрів, музеїв, бібліотек, забезпечення їх сучасним технічним обладнанням; стимулювання розвитку театральної справи шляхом удосконалення її матеріально-технічної бази, надання пільг щодо оподаткування та кредитування; сприяння науковим дослідженням у галузі театрального мистецтва і театральної справи, музейної та бібліотечної справи; розробка та сприяння реалізації загальнодержавних, державних та регіональних програм їх розвитку; забезпечення підготовки відповідних фахівців у вищих навчальних закладах; підтримка видатних діячів, молодих талановитих виконавців; сприяння міжнародному співробітництву в сфері культури.

На початку 90-х років XIX ст. недержавні мистецькі організацій почали намагались увійти до системи ринкових відносин. Це призвело до масового закриття подібних установ, а решта суб'єктів виявили бажання повернутися під державну опіку. Показовим є приклад київських театрів, які протягом 1992-1994 рр. майже всі або припинили існування, або перейшли в комунальне підпорядкування. Поняття організацій, діяльність яких не спрямована на отримання прибутку, було впроваджене Указом Президента України лише у 1995 р. («Про пільги щодо оподаткування добровільних пожертвувань юридичних осіб»). Норми Указу мали на меті залучити до суб'єктів сфери культури додаткові фінансові ресурси за рахунок добровільних пожертвувань. Але на той час застосування цього Указу стало проблемним через відсутність однозначного визначення подібних організацій та дієвого механізму, що передбачає пільгові умови оподаткування діяльності відповідних закладів, а також меценатів. Як зазначає Г. Дутчак, наприкінці 1990-х рр. почало дебатуватися питання про створення в Україні регіональних театрів замість обласних, проте це питання є дискусійним та вимагає детального обговорення, бо теоретично може призвести до звуження цільової аудиторії театру. Незважаючи на те,

що з 2000 р. Україна швидко нарощувала показник ВВП, частка видатків на культуру від загальних видатків зведеного Державного бюджету коливалась на рівні 1%, що в рази менше, ніж в провідних західних країнах. Сучасна складна ситуація в сфері культури обумовлюється недосконалістю законодавчого механізму, фінансуванням переважно з місцевих та Державного бюджетів по так званому «залишковому принципу», зменшенням участі держави в підтримці культурної сфери в ринкових умовах господарювання, до яких класичним, академічним закладам, виходячи із специфіки їхньої діяльності, пристосуватися вкрай важко. Специфіка діяльності та правового поля з регулювання відносин в сфері культури безпосередньо пов'язана з неприбутковим характером їх виробничої діяльності. Таким чином, в Україні присутня низька дієвість чинних законів, нерідке їх ігнорування, а проблеми сфери культури для органів державної влади та місцевого самоврядування часто не є пріоритетними.

Ключовими причинами низької дієвості положень законодавчих актів стосовно сфери культури є відсутність дієвих механізмів відповідальності за порушення законодавства. Важливим також є той аспект, що на розвиток культурної сфери, окрім «власних» законів та нормативно-правових документів, мають потужний вплив прямо не пов'язані зі сферою культури акти податкового, трудового, бюджетного законодавства, а також закони щодо місцевого самоврядування. Відсутність системної і стабільної законотворчої діяльності у сфері культури перешкоджають створенню розвиненої та дієвої законодавчої бази, робить неможливим впровадження таких засобів і механізмів реалізації державної політики, які б були оптимальними і змогли б забезпечити гідний розвиток сфери культури. Це в свою чергу призводить до ще більшого поглиблення кризових явищ, посилення негативних тенденцій в культурному розвитку суспільства. Тому, важливим є впровадження таких заходів державної політики на практиці, як контроль за дотриманням законів та прийнятих рішень, за виконанням держпрограм, за реалізацією профінансованих державою культурних проектів і заходів, забезпечення прозорості дій держави у сфері культури [6, с. 150-151]. Суттєвою проблемою, що існує в сфері культури досі є «залишковий принцип» її фінансування. При розподілі коштів Державного бюджету існує певна градація сфер на першочергові, а отже «головні» та так звані «залишок», який в свою чергу теж поділяється за своєю «важливістю». Саме до цього «залишку» і належить сфера культури.

Не можна лишати осторонь і приватні заклади сфери культури. Держава повинна піклуватися розвитком приватного сектору в сфері культури, наглядати та сприяти розвиткові соціально-орієнтованого ринку. Органи державної влади та місцевого самоврядування з метою розвитку творчої конкуренції та поживлення ділової активності в сфері культури та мистецтва мають можливість вдосконалювати процедуру реєстрації підприємств та громадських організацій, сприяти розвиткові відповідної інфраструктури, готувати кваліфіковані кадри, залучати до процедури підвищення кваліфікації працівників сфери культури [3]. Актуальною проблемою для країни є дефіцит висококваліфікованих працівників – фахівців високого рівня в різних сферах. Тому вирішення проблем обдарованості, творчості, інтелекту поступово переростає у послідовну державну політику, спрямовану на адекватне стимулювання творчої праці фахівців [10].

З розвитком комерційної діяльності організацій культури все більш помітну роль в їх фінансуванні став грати банківський кредит. В європейських країнах держава сприяє в отриманні банківських позик, надаючи організаціям культури гарантії по кредитах. У Франції, Італії, Німеччині створені державні структури, які надають гарантії за кредитами різним суб'єктам сфери культури. Слід зауважити, що такі гарантії розповсюджуються переважно на суб'єкти комерційної діяльності. У Франції це завдання виконує Інститут фінансування кіно і сфери культури, утворений державними і приватними банками, у Великобританії – Національний фонд розвитку, кредитує виробництво фільмів [1, с. 140]. Доцільним вважаємо переймання зарубіжного досвіду в цьому напрямі та надання пільгових кредитів державними банками на будівництво та реконструкцію приміщень закладів сфери культури, придбання ними нового обладнання, бібліотечних та музейних фондів, замовлення виготовлення декорацій, реквізиту, костюмів, реконструкцію фойє та глядацьких та читальних зал тощо.

Одним з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку закладів сфери культури повинно стати перетворення традиційних культурно-дозвільних установ в спеціальні інноваційні організації: клуби-музеї, клуби-бібліотеки тощо, які будуть зосереджувати в собі декілька основних видів діяльності та пропонувати споживачеві широкий спектр послуг, бути в певних межах універсальними із збереженням специфіки свого напряму функціонування. Разом

з тим, технічне оснащення та устаткування культурно-дозвільних установ на сьогоднішній день безнадійно застаріло, що не дозволяє забезпечити якісний рівень заходів та потребує великих капіталовкладень.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні не дозволяє водночас і у повному обсязі вирішити складний комплекс проблем, що нагромадилися за останні роки в сфері культури. Сучасний стан розвитку закладів цієї сфери характеризується: критичним станом сфери культури на фоні соціально-економічної кризи; слабкою матеріально-технічною базою установ культури; загостренням матеріальних проблем суб'єктів сфери культури; низьким рівнем економічної і юридичної компетентності; перевагою в умовах економічних перетворень «бюджетної свідомості»; складністю переорієнтації мислення в управлінні сферою культури; низьким рівнем соціальної захищеності працівників даної сфери.

Предметом адміністративно-правового і економічного регулювання в сфері культури, на нашу думку, повинні стати: підвищення соціально-культурної значущості створюваної подібними установами продукції; реорганізація структури фінансових ресурсів державних закладів культури; підвищення рівня кваліфікації управлінських кадрів; розвиток системи постійного підвищення кваліфікації адміністративного персоналу; створення нової системи фінансування, що повинна базуватись на принципі ефективного співвідношення у забезпеченні установ культури власними і бюджетними засобами.

Пріоритетними напрямками в області державного забезпечення та підтримки розвитку культурно-мистецьких закладів повинні бути: збереження вже існуючих об'єктів культури; підвищення рівня забезпечення відповідних установ технічними засобами та устаткуванням; здійснення структурної перебудови, становлення недержавного сектору в сфері культури; посилення державної підтримки творчих союзів; впровадження нових технологій в бібліотечну, архівну, театральну, музейну справу. Кроками по реформуванню системи регулювання діяльності закладів соціально-культурної сфери повинні бути: перегляд законодавчих актів в сфері податкового, трудового, бюджетного права, розширення можливостей прямої фінансової підтримки сфери культури через впровадження більш прогресивних та дієвих методів розподілу коштів Державного бюджету. Маючи чіткі правила регулювання діяльності в сфері культури, можна буде отримати більш ефективний результат діяльності цих організацій.

Слід зазначити, що у більшості європейських країн в останні два десятиліття застосовуються різноманітні економічні інструменти підтримки культури: удосконалюються механізми податкової політики (у Франції встановлено 13 видів спеціальних податків у галузі культури та близько 40 пільг для різних видів культурної діяльності), розвиваються додаткові джерела фінансування (надходження від лотерей та азартних ігор, прибуткових галузей культури, спеціальних податків і т.п.) [11, с. 141]. Україна повинна використовувати цей досвід з врахуванням специфіки національного господарства.

Звернемось до засад державної політики в сфері освіти. Освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України. Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. Найважливішим пріоритетом для держави є виховання у людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [8, с. 2]. Розроблення та виконання державних, галузевих, регіональних програм, комплексних планів дій за підтримки органів виконавчої влади, суспільства та громадськості має стати дієвим інструментом реалізації мети розвитку сфери освіти в Україні.

Заклади сфери освіти сприяють відтворенню духовних, інтелектуальних (через культурно-освітнє середовище) властивостей індивіда, формуванню його як економічно-активної особистості, яка відповідає певним вимогам суспільства до якості робочої сили. Заклади освіти є складовими освітньо-економічної (освіта, культура та мистецтво) інфраструктури та орієнтовані на виховання освіченої та духовно-збагаченої особистості.

В 60-80-х роках ХХ ст. в економічній теорії з'явилась низка теорій економічного зростання, в яких реальною рушійною силою економічного прогресу є людина (П. Ромер, Р. Лукас, Г. Беккер, Т. Шульц). У цих теоріях доводиться, що рівень розвитку суспільства визначається як пануючими типами господарства, так і сталою ієрархією цінностей та інтересів, характеристиками населення, тобто так званим людським капіталом. Під людським капіталом маються на увазі здібності, знання та вміння працівників, які дають їм можливість функціонувати в соціально-економічному середовищі. В сучасній світовій економіці тільки 16% економічного зростання в країнах з перехідною економікою обумовлені фізичним капіталом, 20% – природним капіталом, а решта 64% пов'язані з людським і соціальним капіталом [4, с. 423].

Освіта дозволяє вигідно використовувати в рамках усього процесу виробництва цілий ряд позитивних факторів. Освічені люди використовують капітал більш ефективно, в результаті чого він стає більш продуктивним. Вони також схильні до нововведень, до винаходу нових, більш досконалих форм виробництва. Крім того, вони обмінюються отриманими результатами з колегами. Підвищення рівня освіти веде до підвищення ефективності всіх факторів виробництва [4, с. 423].

З 1995 р. в Україні стрімко почали відбуватись зміни у формуванні власної освітньої політики. У 1996 р. було внесено зміни і доповнення до Закону Української РСР «Про освіту». На їх виконання у 1996 р. Постановою Верховної Ради України затверджено Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Серед іншого в ній визначалися стратегічні завдання розвитку сфери освіти, прискорення її системного реформування, розроблення необхідного законодавства. У період з 1998 р. по 2002 р. було ухвалено низку законів:

- «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.) – закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи професійно-технічної освіти, створення умов для професійної самореалізації особистості та забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих робітниках.

- «Про загальну середню освіту» (1999 р.) – закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового демократичного суспільства в Україні.

- «Про позашкільну освіту» (2000 р.) – закон визначає державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, організаційні освітні та виховні засади.

- «Про дошкільну освіту» (2001 р.) – закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи дошкільної освіти, яка забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні.

- «Про вищу освіту» (2002 р.) – закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України.

На шляху формування та реалізації державної політики в сфері освіти в Україні є власні здобутки та втрати. Серед здобутків можна виділити наступне: створення основ законодавства і нормативного поля функціонування сфери освіти; оновлення змісту освіти; запровадження механізму державних стандартів; поступовий перехід до варіативної освіти; використання нових форм і технологій навчання та контролю оцінювання; рух до багатоканального фінансування сфери освіти.

До основних втрат слід віднести наступне: підміна системної науково-обґрунтованої ідеології ситуативною політизацією освіти; слабкий вплив на освітній стан наукової, культурної спільноти, що негативно відбилося на культурному та освітньому рівні суспільства, зумовило втрату освітою своєї консолідуючої, культурно-творчої місії в українському суспільстві; згорання мережі дошкільних навчальних закладів; неповне забезпечення рівного доступу всіх громадян до якісної загальної середньої освіти, зокрема в сільській місцевості; виникнення ризиків здобуття молоддю неякісної освіти; погіршення іміджу української вищої школи за кордоном; професія вчителя перетворилася лише на «одну з-поміж інших»; викладач перестав бути взірцем для студента, зразком поведінки та носієм цінностей.

Сучасна Національна стратегія визначає основні напрями, пріоритети, завдання і механізми реалізації державної політики в сфері освіти, кадрову і соціальну політику, складає основу для внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, управління і фінансування,

структури та змісту системи освіти. Розробка Національної стратегії розвитку освіти зумовлена необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти. Нажаль, процес цей відбувається доволі повільно.

Таким чином, можемо узагальнити викладений матеріал та сформулювати **наступні висновки**. Неефективна соціальна та економічна політика України з початку 1990-х років призвела до формування в українському суспільстві викривленої системи ціннісних орієнтацій, повного нівелювання значення для суспільства закладів культури, занепаду освітньої та виховної функції закладів культури, мистецтва та освіти. Україна залишилась на індустріальній стадії розвитку суспільного виробництва з яскраво вираженим диспропорційним, сировинним та олігархічним характером національної економіки в той час, коли в соціально та економічно розвинених країнах світу вже сформована постіндустріальна стадія розвитку економічних відносин та відбувається перехід до неоіндустріальної стадії або інформаційного суспільства (технонної ери).

В період сучасних кризових явищ в економіці зменшуються реальні доходи частини домогосподарств, відбувається зростання орієнтації людини на задоволення своїх первинних потреб, зменшується споживання нею культурних послуг, відбувається зміна ставлення людини до освіти, як джерела знань. Швидкий і порівняно «безболісний» вихід з сучасної фінансово-економічної кризи для країн світу вже не можливий тільки за допомогою економічних методів. Двигуном подолання кризових явищ в економіці повинні стати духовно-культурні чинники розвитку суспільства. Криза показує недоліки використання лише економічних методик подолання негативних явищ в економіці. У світовому співтоваристві переваги стали мати ті держави, що дбають про розвиток своєї економіки, яка базується на знаннях і кваліфікації з яскраво вираженим «людським виміром» [4, с. 422]. Саме тому, розвиток сфери освіти, разом із розвитком сфери культури – це необхідна умова відтворення людського потенціалу країни.

Для України цікавим є досвід країн, які пройшли або проходять шлях розвитку, аналогічний нашому (Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина та ін.). Він свідчить про те, що держава, яка не в змозі належною мірою фінансувати соціальну сферу, повинна рішуче реформувати соціальну політику за трьома головними напрямками [Докладно див. 12]:

- по-перше, це роздержавлення соціальної сфери і максимальне звільнення держави від функцій безпосереднього надання громадянам соціальних послуг з перекладенням цих обов'язків на некомерційні структури;

- по-друге, формування ринку соціальних послуг з реальною конкуренцією їх надавачів, внаслідок чого підвищується якість і знижуються витрати на виробництво цих послуг;

- по-третє, впровадження комплексної системи соціального замовлення, основою якого є принцип переважного використання бюджетних та позабюджетних коштів, призначених для соціальних потреб, на фінансування не відомств і відповідних бюджетних установ, а цільових соціальних програм і соціальних проектів.

Держава може сприяти розвитку сфери культури, встановлюючи через відповідні нормативні акти податкові пільги при фінансуванні закладів через систему юридичних чи приватних осіб, благодійних організацій, меценатів, спонсорів. На законодавчому рівні в багатьох країнах світу закріплена норма, коли кошти, направлені з благодійною метою до організацій соціально-культурної сфери надають можливість меценату зменшити податкове навантаження на своє підприємство. Державна політика у сфері культури багато в чому залишається інерційною, а бюджетна підтримка культури – недостатньою за обсягами, нечіткою за пріоритетами та недосконалою за механізмами. В бюджетних видатках на культуру надто низькою є частка видатків розвитку. Не набули значного розвитку інструменти державно-приватного партнерства у підтримці культурних ініціатив [9].

Можливою державною стратегією у сфері культури може стати нарощування обсягів бюджетної фінансової підтримки культури. Такий варіант державної стратегії у сфері культури можна охарактеризувати як малоефективний, хоча і цілком здійснений організаційно. Інший альтернативний варіант державної стратегії полягає в орієнтації не на бюджетні кошти, а переважно на позабюджетні джерела фінансування – спонсорів, меценатів, на власні доходи суб'єктів сфери культури. Для цього слід посилити сприяння благодійникам та меценатам, а також потужніше підтримувати вітчизняних виробників культурної продукції. У такого підходу є позитивний потенціал, адже згадані механізми підтримки розвитку культури нині слабко

використовуються в Україні, порівняно з розвиненими країнами Європи. Результативність цього підходу є обмеженою – він спрацьовує лише для окремих, ринково-орієнтованих ділянок сфери культури. Окрім цього, кошти благодійників чи власні доходи не зможуть замінити бюджетної підтримки таким закладам культури як музеї, бібліотеки, клубні заклади, школи естетичного виховання дітей. З огляду на вищевикладене, оптимальним варіантом державної стратегії розвитку культури на державному рівні пропонується така стратегія, що поєднуватиме позитивні елементи описаних варіантів. Це передбачає поєднання бюджетної підтримки культури із стимулюванням благодійництва, меценатства, підприємницької активності культурно-мистецьких закладів; поєднання реформи системи органів управління культурною сферою із запровадженням нових, конкурсних і прозорих механізмів фінансування культурно-мистецьких проєктів [9].

Держави, які проводять зважену політику у сфері культури в періоди кризи, швидко та з мінімальними втратами можуть досягати успіхів у проведенні економічних, політичних і соціальних реформ. Нині очевидним є той факт, що недоліки у соціально-культурній сфері, заважають подальшим економічним, соціальним і політичним перетворенням в період становлення ринкових відносин в Україні.

Нажаль, в сучасній Україні, іноді, освітня та виховна функція викладача звужується, а прагнення студента отримати знання, уміння та навички, замінюється суто матеріальними цілями отримання в процесі навчання стипендії та диплому про здобуття освіти. Лише повне усвідомлення викладачем своєї освітянської та виховної місії, прагнення студента до отримання знань, в поєднанні з виваженням державним регулювання в сфері освіти можуть дати поштовх для розвитку в Україні соціально-орієнтованого ринкового господарства та переходу до постіндустріальної стадії розвитку економіки.

Всі культурно-освітні установи функціонально пов'язані, а тому ефективною має бути система територіальних комплексів культурного обслуговування населення, об'єднаних єдністю зони обслуговування і спільністю наявних ресурсів. Реалізація цих завдань сприятиме розвитку соціального захисту населення, відродженню духовних цінностей українського суспільства та його національної самосвідомості. Досягненню соціально-орієнтованих цілей сприятиме зростання активів суб'єктів сфери культури та освіти, розвиток творчого підходу до вирішення нагальних проблем, покращення якості послуг, активне освоєння інновацій, зменшення відтоку кадрів, зміцнення солідарності в колективі, зростання позитивної репутації суб'єктів сфери культури та освіти в суспільстві. Розвиток суб'єктів сфери культури та освіти є необхідною і безальтернативною умовою формування у національному господарстві України ефективної соціально-економічної системи.

Література:

1. Абанкина Т. Многоканальное финансирование культуры и искусства: зарубежный опыт / Т. Абанкина // Журнал Новой экономической ассоциации. – М. : ОАО «Первая образцовая типография». – 2012. – №2(14). – С. 138-141.
2. Батіщева О. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації : дис. ... канд. держ. упр. спец. 25.00.01 – Теорія та історія державного управління / О. Батіщева. – Львів, 2007. – 227 с.
3. Безгин И. Д. Организационные проблемы театра ; Киев. консерватория им. П.И. Чайковского; Ред. В. Н. Клещикова. – К. : Компас, 1993. – 423 с.
4. Бузмакова М. Социальная инфраструктура – важнейший фактор повышения эффективности национальной экономики / М. Бузмакова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2010. № 3(2). – С. 420-427.
5. Волков Г. Три лика культуры / Г. Волков. – М. : Молодая гвардия, 1986. – 335 с.
6. Гриценко О. Пророки, пірати, політика і публіка. Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні / О. Гриценко, В. Солодовник. – К. : «К.І.С.», 2003. – 168 с.
7. Задорожний Г. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции / Г. Задорожний, А. Москвина // Соціальна економіка : Науковий журнал. №1 ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 106-133
8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf
9. Проєкт «Концепції державної цільової національно-культурної програми розвитку культури і мистецтва на період до 2017 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/288397;jsessionid=AD4F78163CC12FD831298C44F802839C>.

10. Українська культура в законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах 1991-1998 рр. – К., 1999. – Випуск IV. – С. 204-221.

11. Хаунина Е. «Процентная филантропия» – дополнительный финансовый ресурс для организаций социально-культурной сферы / Е. Хаунина // Журнал Новой экономической ассоциации. – М. : ОАО «Первая образцовая типография». – 2012. – №2(14). – С. 141-143.

12. Швайко М. Зарубіжний досвід бюджетного фінансування соціальної сфери та можливості його використання в Україні / М. Швайко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2003. – Т. 7. – С. 154-158.

13. Шевченко Л. Духовна спадщина в контексті національно-культурної розбудови в незалежній Україні / Л. Шевченко, М. Рогожа; Інститут історії України НАН України. – К., 1998. – 38 с.

С. П. Кучин

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ (СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

В статье исследованы особенности государственной политики в отношении субъектов социально-культурной сферы. Акцент сделан на анализе социально-экономических аспектов государственной политики в Украине. Особое внимание уделено вопросу поддержки субъектов сферы культуры и образования со стороны органов государственной власти и местного самоуправления. Развитие культурно-образовательной среды рассматривается как безальтернативное условие формирования в национальном хозяйстве Украины эффективной социально-экономической системы.

Ключевые слова: культура, образование, сфера, государство, политика, экономика, социальная, развитие, реформа, человек.

S. Kuchin

FEATURES OF THE STATE POLICY IN THE FIELD OF CULTURE AND EDUCATION (SOCIO-ECONOMIC ASPECTS)

The article examines the features of government policy in relation to the subjects of social and cultural sphere. Emphasis is placed on the analysis of socio-economic aspects of public policy in Ukraine. Particular attention is paid to support the areas of culture and education on the part of state and local governments. The development of cultural and educational environment is seen as no alternative condition for the formation of the national economy of Ukraine effective socio-economic system.

Keywords: culture, education, industry, government, politics, economics, social development, reform, man.

Надійшла до редакції 25.02.2013.